

Prekid trufnoće i kazneno pravo - analiza slučaja

Rabuzin, Lea

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:781966>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Katedra za kazneno pravo

Lea Rabuzin

PREKID TRUDNOĆE I KAZNENO PRAVO
ANALIZA SLUČAJA

Diplomski rad

Mentorica: izv.prof.dr.sc. Sunčana Roksandić

Zagreb, prosinac 2022.

Izjava o izvornosti

Ja, Lea Rabuzin pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Lea Rabuzin v.r.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. DEFINICIJA POBAČAJA	2
1.1. Spontani pobačaj	3
1.2. Inducirani pobačaj	4
1.2.1. Instrumentalna evakuacija	4
1.2.2. Proces indukcije lijekovima	5
1.2.3. Kirurški zahvat	6
1.3. Terapijski pobačaj	6
1.4. Ostale vrste pobačaja	7
1.5. Komplikacije	7
1.6. Septični pobačaj	8
2. POBAČAJ U PRAVNOM KONTEKSTU	9
2.1. Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece	9
2.2. Ustav Republike Hrvatske	11
3. SLUČAJ M.Č.	12
3.1. Prikaz slučaja	12
3.2. Povreda prava u slučaju M.Č.	15
3.3. Eventualna kaznena djela i prekršaji počinjeni u slučaju M.Č.	17
4. PRIZIV SAVJESTI	20
4.1. Priziv savjesti u Hrvatskom zakonodavstvu	20
4.2. Priziv savjesti na Europskoj razini	22
4.3. Prigovori pravnom utemeljenju priziva savjesti	26

5.	MEDICINSKO – PRAVNA DVOJBA SLUČAJA M.Č.	30
6.	POSLJEDICE SLUČAJA M.Č.....	31
6.1.	Stav pučke pravobraniteljice i pravobraniteljice za ravnopravnost spolova	31
6.2.	Posljedice slučaja na pacijenticu	33
6.3.	Posljedice slučaja M.Č. u javnosti	34
7.	ZAKLJUČAK	35
8.	LITERATURA	38
8.1.	PRAVNI PROPISI	38
8.2.	RADOVI I DOKUMENTI U ELEKTRONIČKOM OBLIKU:	39
8.3.	INTERNETSKI ČLANCI.....	39
8.4.	KNJIGE.....	42
8.5.	ZBORNICI.....	42

UVOD

Problematika pobačaja kompleksno je područje koje se tiče brojnih aspekata života. U ovome radu govoriti ću o pobačaju općenito. Definirat ću pobačaj u medicinskom smislu, uključivo njegove vrste. Također, postaviti ću pobačaj u pravni kontekst na razini zakonodavstva Republike Hrvatske prilikom čega ću dati pregled najvažnijih zakona i zakonskih odredaba koji se istih tiču. Prikazati ću slučaj M.Č. te ga postaviti u kontekst pravne prirode, definirati prava koja su M.Č. povrijeđena te također i kaznena djela koja su na njenu štetu eventualno počinjena. Analizirat ću i priziv savjesti, pružiti njegovu opću definiciju te pozicioniranje istog u zakonodavstvu Europske Unije i Republike Hrvatske. Također navesti ću neke prigovore postojanju instituta priziva savjesti u kontekstu pobačaja. U samoj konačnici, zaključiti ću s medicinsko – pravnom dvojnom slučaj M.Č. i posljedicama koje slučaj u Hrvatskoj ima.

1. DEFINICIJA POBAČAJA

Kako bismo razumjeli pravno uređenje pobačaja i istom kritički pristupili kao i analizi slučaja M.Č., moramo znati kako je pobačaj opisan u području medicine.

U medicinskom smislu, razlikujemo više vrsta pobačaja iako se generalno govori o dvije vrste - spontanom i induciranom pobačaju. Spontani i inducirani pobačaj, među ostalim, klasificirani su i međunarodnom klasifikacijom bolesti, i to oznakama O03 za spontani pobačaja, O04 za legalno inducirani pobačaj te O05 za ostale pobačaje.¹ Postoje i daljnje podjele koje ću u nastavku iznijeti i to:

Tablica 1 (u nastavku) donosi podjelu pobačaja prema MSD priručniku dijagnostike i terapije:²

PODJELA POBAČAJA	
VRSTA	DEFINICIJA
Rani	Pobačaj prije 12 tj. gestacije
Kasni	Pobačaj između 12 i 20 tj. gestacije
Spontani	Pobačaj koji nije izazvan
Inducirani	Prekid trudnoće iz medicinskih ili drugih razloga
Terapijski	Prekid trudnoće u svrhu očuvanja ženinog zdravlja ili života, ili zbog smrti fetusa ili stoga što su malformacije nespojive sa životom
Prijeteći	Krvarenje na rodnici prije 20 tj. gestacije bez otvaranja cerviksa, koje ukazuje kako bi moglo doći do spontanog pobačaja
Neizbježni	Krvarenje na rodnici ili puknuće plodovih ovoja praćeno otvaranjem cerviksa
Nekompletni	Izbacivanje dijela produkata začeća
Kompletni	Izbacivanje svih produkata začeća

¹ Kuzman, M. et al, Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema, Zagreb, Medicinska naklada, 2012, str. 57.

² Spontani pobačaj, <http://www.msd-prirucnici.placebo.hr/msd-prirucnik/ginekologija/poremecaji-trudnoce/spontani-pobacaj>, pristupljeno 27.10.2022.

Opetovani (habitualni)	Dva ili više spontanih pobačaja zaredom
Zadržani	Neotkrivena smrt embrija ili fetusa koji nije izbačen te ne uzrokuje krvarenje (odnosno, nametničko jajašce, anembrionalna trudnoća ili smrt fetusa)
Septički	Ozbiljna infekcija sadržaja maternice za vrijeme ili ubrzo nakon pobačaja

Tablica 1: Podjela pobačaja prema MSD priručniku dijagnostike i terapije

1.1. Spontani pobačaj

Spontanom pobačajem se smatra smrt embrija, fetusa ili produkta začeća koja nije namjerna, a događa se prije dvadesetog tjedna trudnoće. Nakon dvadesetog tjedna trudnoće, smrt fetusa naziva se kasnom smrću fetusa, odnosno mrtvorođenošću ukoliko do toga dođe uslijed rođenja mrtvog djeteta.³

Postoje određene indikacije koje ukazuju na moguću pojavu spontanog pobačaja kao što su krvarenje trudnice unutar prvih 20 tjedana trudnoće, što u otprilike pola slučajeva završava pobačajem. Osim toga, određeni virusi, imunološki poremećaji, teške ozljede, kromosomski poremećaji i slično također mogu dovesti do pojave spontanog pobačaja. Simptomi spontanog pobačaja su grčevita bol u zdjelici, krvarenje i izbacivanje tkiva, a u kasnijim tjednima može prethoditi izbacivanjem tekućine prilikom puknuća ovojnice. Spontani pobačaji događaju se u 10 do 15% svih potvrđenih trudnoća, iako je moguće da se događaju i češće budući da spontani pobačaj u ranoj fazi može vrlo lako biti zamijenjen sa zakašnjelom mjesečnicom.⁴

³ Ibid.

⁴ Ibid.

1.2. Inducirani pobačaj

Inducirani pobačaj u kolokvijalnom govoru još se naziva i *abortus*, a općenito sam pojam pobačaja uglavnom podrazumijeva inducirani pobačaj. Inducirani pobačaj odnosi se na namjerni prekid trudnoće iz medicinskih i drugih razloga. Inducirani pobačaji trebali bi se izvoditi u klinikama od strane liječnika, odnosno u ovlaštenim zdravstvenim ustanovama. Mogućnost legalne izvedbe takvog postupka varira u različitim zemljama svijeta, a i sami uvjeti i mogućnosti onda također variraju. Inducirani pobačaj izvodi se instrumentalnom evakuacijom na rodnici, medicinskom indukcijom ili kirurškim zahvatom na maternici.

1.2.1. Instrumentalna evakuacija

Proces instrumentalne evakuacije odnosi se na vađenje ploda medicinskim instrumentima.⁵ Postupak instrumentalne evakuacije može se izvoditi na nekoliko načina, i to ovisno o tjednu trudnoće. Ukoliko se pobačaj izvodi u trudnoći koja ne traje dulje od devet tjedana koristi se metoda manualne vakuum aspiracije (skraćeno MVA). Postupak proizvodi pritisak kojim se evakuiraju sadržaj maternice. Ovaj postupak koristi se i u svrhu evakuacije ploda iz maternice u slučaju spontanog pobačaja, a ako se on dogodi do devetog tjedna trudnoće. Ukoliko se postupak izvodi od četrnaestog do dvadesetčetvrtog tjedna trudnoće, postupak se izvodi kombinacijom dilatacije i kiretaže, a zbog potrebe širenja cerviksa kako bi se plod mogao ukloniti. Komadanje se izvodi najčešće odlamajući udove, a ovisno o veličini fetusa i komadanjem drugih dijelova tijela. Nakon komadanja, plod se odstranjuje iz maternice forcepsom. Plodna voda, posteljica i fetalni detritus uklanjaju se pomoću sukcijskih kanala.⁶

Ukoliko je za zahvat potrebno izvesti i dilataciju cerviksa, o čemu odlučuje liječnik koji izvodi postupak, koristi se kombinacija instrumenata i lijekova i to:

⁵ Inducirani pobačaj, *loc. cit.*

⁶ Casey, Frances E., „Inducirani pobačaj“, <https://www.hemed.hr/Default.aspx?sid=11988>, pristupljeno 17.12.2022.

- konusni dilatori i/ili osmotski dilatori za fizičko širenje cerviksa te
- mizoprostol – lijek koji uzrokuje širenje cerviksa putem stimulacije proizvodnje prostaglandina, a dobiva se vaginalno ili oralno nekoliko sati prije zahvata.⁷

1.2.2. Proces indukcije lijekovima

Proces indukcije lijekovima odnosi se na primjenu različitih medicinskih pripravaka kako bi se potaknule kontrakcije maternice i posljedično odbacivanje ploda. Često se primjenjuje u tjednima trudnoće prije 16. tjedna budući da je manje invazivan nego li drugi oblici provođenja inducirano pobačaja.⁸

Proces indukcije pobačaja lijekovima koristi se od 9. ili nakon 15. tjedna trudnoće, a postupak se izvodi ili kod kuće ili u bolnici, o čemu presuđuje opće zdravlje pacijentice. Postoje dvije kombinacije lijekova koje se koriste, ovisno o tjednu trudnoće, a to su:

- Mifepriston 200 mg, pa misoprostol 800 mcg oralno – za indukciju pobačaja u trudnica do 9. tjedna trudnoće. Misoprostol pacijentica može uzeti sama kod kuće ili joj ga administrira liječnik. Pobačaj se događa 24 do 48 sati nakon indukcije.
- Mifepriston 200 mg 24 do 48 h prije same indukcije te prostaglandini za samu indukciju – nakon 15. tjedna trudnoće. Od prostaglandina koriste se vaginalni prostaglandinski E2 supozitorij, vaginalne i oralne tablete mizoprostola te IM injekcije prostaglandina F2 α . Prostaglandini se administriraju u nekoliko navrata i to 600 do 800 mcg inicijalne doze, a zatim 400 mcg svakih 3 sata, a ne više od pet uzastopnih doza. Ovim postupkom pobačaj se događa do najviše 48 sati nakon indukcije.⁹

⁷ Ibid.

⁸ Inducirani pobačaj, <http://www.msd-prirucnici.placebo.hr/msd-prirucnik/ginekologija/planiranje-obitelji/inducirani-pobacaj>, pristupljeno 27.10.2022.

⁹ Casey, Inducirani pobačaj, *loc. cit.*

Nuspojave ovih lijekova uključuju mučnine, vrtoglavice, povraćanje, dijareja, grčevi u abdominalnom predjelu, kontrakcije i grčevi maternice i druge. Ovi lijekovi izdaju se u ljekarni na recept ili se dobivaju od liječnika koji izvode postupak induciranja pobačaja u ambulantama.¹⁰

1.2.3. Kirurški zahvat

Kirurški zahvati na maternici u svrhu izvođenja inducirano pobačaja izvode se u posebnim okolnostima ukoliko niti jedan drugi oblik induciranja nije bio uspješan odnosno ukoliko se radi o induciranju pobačaja starijeg, većeg ploda, a koji predstavlja veliki rizik po zdravlje majke. Inducirani pobačaj se izvodi pod anestezijom i to pod lokalnom anestezijom do otprilike 16. tjedna trudnoće, a općom nakon toga i uvijek ukoliko se izvodi kirurški zahvat na maternici. Kirurški zahvati, odnosno hysterotomija ili histerektomija su rizičniji po zdravlje žene te su samim time posljednja opcija u izvođenju inducirano pobačaja.¹¹

Ranije navedeni lijek Mifepriston, koristi se i za izvođenje kirurškog prekida trudnoće u prvom tromjesečju, a u svrhu omekšavanja i dilatacije cerviksa. Odnosno, u svrhu pripreme organizma za poboljšano djelovanje prostaglandina, a ukoliko se inducirani pobačaj kirurškim zahvatom izvodi nakon prvog tromjesečja.¹²

1.3. Terapijski pobačaj

Terapijski pobačaj vrlo je važan za definiranje pobačaja općenito, ali i pozicioniranje istog u društveno – moralnom smislu. Terapijski pobačaj odnosi se na onaj inducirani pobačaj u smislu izvođenja prekida trudnoće i to u svrhu očuvanja ženinog zdravlja ili života, zbog smrti

¹⁰ Mifegyne 200 mg tablete, <https://mediately.co/hr/drugs/M6lelNpz11Hott300ahTj1JEwKy/mifegyne-200-mg-tablete>, pristupljeno 17.12.2022.

¹¹ Inducirani pobačaj, *loc. cit.*

¹² Mifegyne 200 mg tablete, *loc. cit.*

fetusa ili zbog takvih malformacija ploda koje su toliko teške da predstavljaju nespojivost sa životom ploda prije ili nakon poroda.¹³

1.4. Ostale vrste pobačaja

Razlikuje se rani pobačaj koji se dogodi prije 12. tjedna trudnoće i kasni pobačaj koji se dogodi od 12. do 20. tjedna trudnoće. Krvarenje koje se dogodi unutar prvih 20 tjedana trudnoće smatra se prijetećim pobačajem kao indikacija da bi do samog spontanog pobačaja moglo doći. Ukoliko pak dođe do krvarenja na rodnici ili puknuća plodovih ovoja koji su praćeni otvaranjem cerviksa smatra se da se radi o neizbježnom pobačaju. Također razlikuju se kompletni i nekompletni pobačaj kao i opetovani pobačaj. Opetovani pobačaj podrazumijeva pojavu dva ili više spontanih pobačaja za redom, a vrlo često je uzrokovan kromosomskim abnormalnostima koje se pojavljuju u roditelja ili endokrinološkim poremećajima majke, teškim kroničnim bubrežnim bolestima ili imunološkim bolestima.¹⁴

1.5. Komplikacije

Komplikacije bilo koje vrste pobačaja mogu biti značajne, no uz razvoj medicine se njihov rizik smanjuje, a one postaju rjeđe. Neke od ozbiljnih komplikacija uključuju :

- perforaciju maternice, a rjeđe i drugih unutarnjih organa (kod induciranog pobačaja),
- jaka krvarenja (kod svih vrsta pobačaja),
- infekcije (kod svih vrsta pobačaja, a posebice kod induciranih koji nisu izvedeni na adekvatan, sterilan i propisan način),
- unutarnja krvarenja (kod svih vrsta pobačaja),
- grčeve i bol u zdjelici (kod svih vrsta pobačaja),

¹³ Spontani pobačaj, *loc. cit.*

¹⁴ Opetovani pobačaj, <http://www.msđ-prirucnici.placēbo.hr/msđ-prirucnik/ginekologija/poremecaji-trudnoce/opetovani-pobacaj>, pristupljeno 28.10.2022.

- psihološke komplikacije (kod svih vrsta pobačaja, a češće se pojavljuju u žena s prethodnim psihološkim smetnjama, žena mlađe dobi, kod kasnog pobačaja, spontanog pobačaja, žena koje su trudnoću prekinule iz zdravstvenih razloga i tako dalje).

1.6. Septični pobačaj

Septični pobačaj predstavlja jednu od mogućih komplikacija pobačaja, i to i inducirano i spontanog. Septični pobačaj mnogo češće se pojavljuje kod induciranih pobačaja koje izvode neobrazovane osobe i/ili pomoću nesterilnih postupaka. Ovakve komplikacije česte su u slučajevima nezakonitih pobačaja. Simptomi mogu biti teški što čini dijagnostiku klinički očitom. Liječenje se provodi jakim antibioticima te hitnom evakuacijom maternice.¹⁵ Septični pobačaj može biti opasan po život žene budući da ukoliko se ne dijagnosticira i tretira može izazvati teška trovanja organizma, sepsu, a i smrt.

¹⁵ Septični pobačaj, <http://www.msd-prirucnici.placebo.hr/msd-prirucnik/ginekologija/poremecaji-trudnoce/septicni-pobacaj>, pristupljeno 28.10.2022.

2. POBAČAJ U PRAVNOM KONTEKSTU

Pobačaj u pravnom kontekstu definiran je kao svaki prekid trudnoće i to samo kada se radi o induciranom pobačaju. Svaki drugi oblik pobačaja smatra se medicinskim stanjima i dijagnozama. Samim time, sami pobačaji u Republici Hrvatskoj zakonski su definirani i regulirani s nekoliko različitih zakona koji su relevantni i za eventualnu primjenu Kaznenog zakona, o čemu će biti govora kasnije. Hrvatski zakoni koji se odnose na jednu ili više vrsta pobačaja su:

- Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece¹⁶,
- Zakon o liječništvu¹⁷,
- Kazneni zakon¹⁸,
- Ustav Republike Hrvatske¹⁹
- i drugi.

2.1. Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece

Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece, koji se još neslužbeno naziva i Zakon o pobačaju, u poglavlju III. govori o prekidu trudnoće. Zakonom o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece, čl. 15., prekid trudnoće definira se kao medicinski zahvat koji se može izvršiti do kraja desetog tjedna trudnoće. Ukoliko taj vremenski okvir prođe, prekid trudnoće se može izvršiti samo uz odobrenje komisije prvog stupnja i to pod uvjetima i po postupku utvrđenom Zakonom.

¹⁶ Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece (Narodne novine, br. 18/78, 88/09),

¹⁷ Zakon o liječništvu (Narodne novine, br. 121/03, 117/08)

¹⁸ Kazneni zakon (Narodne novine, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21)

¹⁹ Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine, br. 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14)

Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece, čl. 22., određuje da komisija može odobriti prekid trudnoće nakon isteka deset tjedana od dana začeća i to u slučajevima:

- ukoliko se na temelju medicinskih indikacija utvrdi da se niti na jedan drugi način ne može spasiti život ili spriječiti narušavanje zdravlja žene za vrijeme trudnoće, porođaja ili poslije porođaja,
- ukoliko se na temelju medicinskih indikacija može očekivati da će se dijete roditi s teškim prirođenim tjelesnim ili duševnim manama,
- ukoliko je do začeća došlo zbog krivičnog djela silovanja, obljube nad nemoćnom osobom, obljube zlouporabom oružja, obljube s djetetom ili rodoskvrnućem.

Prema Zakonu o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece ukoliko žena koja je nezadovoljna odlukom komisije prvog stupnja, odluči uložiti žalbu, rješenje koje donosi komisija drugog stupnja je konačno (čl. 24.). Vrlo je važno naglasiti da će se prekid trudnoće izvršiti ili dovršiti uvijek, bez obzira na uvjete i postupke propisane Zakonom, ukoliko se radi o prijetnji koja je neposredna za život ili zdravlje trudnice ili ukoliko je prekid trudnoće već započet (čl. 25.). Prekid trudnoće izvršava se u bolnicama koje imaju jedinicu za ginekologiju i porodiljstvo i u drugim zdravstvenim organizacijama koje imaju posebne ovlasti za to (čl. 17.), a troškove prekida trudnoće snosi trudna žena koja je podnijela zahtjev za prekidom trudnoće, osim ukoliko nekim drugim aktima zdravstvenog osiguranja i zdravstva nije drugačije određeno. Troškove prekida trudnoće u potpunosti pokriva zdravstveno osiguranje i to pod uvjetom da se radi o nekom od ranije navedenih posebnih uvjeta koji su definirani člankom 25. Zakona (čl. 41.).

2.2. Ustav Republike Hrvatske

Ustav Republike Hrvatske najviši je pravni akt u Hrvatskoj. Ustav donosi odrednice prema kojima se definiraju drugi zakoni i ostali pravni akti. Ustav ima vrlo važnu ulogu i u području prava na pobačaj odnosno pravne definicije pobačaja. Naime, članak 21. Ustava Republike Hrvatske definira da svako ljudsko biće ima pravo na život. Članak 57. Ustava jamči pravo zaposlenih i članova njihovih obitelji na socijalnu sigurnost i socijalno osiguranje te jamči prava u svezi s porođajem, materinstvom i njegom djece, a koji su uređeni zakonom. Članak 63. definira da država štiti materinstvo, djecu i mladež te stvara socijalne, kulturne, odgojne, materijalne i druge uvjete kojima se promiče ostvarivanje prava na dostojan život.

Općenito govoreći, prokreativna prava odnose se na pravo na planiranje obitelji, slobodu pobačaja, dobrovoljnu sterilizaciju i druga prava koja se tiču čovjekove prokreacije. Prokreativna prava dotiču se i pitanja postupaka potpomognute i/ili umjetne oplodnje. Sloboda odlučivanja odnosi se na odgovornost za vlastiti i tuđi život, a predstavlja temeljno pravo čovjeka uključeno u pravo na slobodu. Zbog problematike definiranja trenutka kada plod postaje čovjek, dolazi do problema etičkih načela prava na život. Bioetika je znanost koja promatra sam život te pokušava utvrditi odgovore na takva pitanja i to pomoću interdisciplinarnih metoda. Biopravo se nadovezuje na bioetiku u smislu da na njenim načelima i zaključcima pokušava utvrditi prave norme primjerice one prave norme koje se tiču doniranja organa, prava na dostojanstvenu smrt, prava na dijete i slično. Ustav Republike Hrvatske, ne donosi posebne odredbe kojima bi se majci i djeci jamčilo ostvarivanje posebne društvene zaštite kao ni jamčila sloboda odlučivanja o rađanju djece. U Republici Hrvatskoj dakle ne postoji zajamčena sloboda odlučivanja po pitanju niti jednog dijela prokreativnih prava.²⁰

²⁰ Mezak Matijević, Mirela, „Prokreativna prava u hrvatskom ustavnom pravu“, u: Proceedings of 2nd International Conference "Vallis Aurea" Focus on: Regional Development, 2010, str. 883. – 887.

3. SLUČAJ M.Č.

3.1. Prikaz slučaja

Hrvatsku javnost u proljeće 2022. godine potresao je slučaj M.Č. M.Č. je u 26. tjednu trudnoće odbijen zahtjev za induciranim pobačajem od strane KB Sveti Duh, KBC Sestre Milosrdnice, KB Merkur i Klinike za ženske bolesti i porode Petrova.²¹ Naime, M.Č. u 25. tjednu trudnoće, u travnju 2022. doznaje da fetus koji nosi ima tumor na glavi koji pritišće mali mozak. Samim time šanse za kvalitetan život djeteta ali i djetetovo preživljavanje su vrlo male. Liječnici po samom utvrđivanju teške malformacije ploda M.Č. ne informiraju o zakonskoj odredbi prema kojoj su u takvim iznimnim situacijama uz odobrenje komisije prekidi trudnoće mogući i nakon desetog tjedna trudnoće.²²

M.Č. u konačnici podnosi zahtjev za izvršavanje prekida trudnoće, no on biva odbijen od strane tri različite bolnice u Zagrebu. Razlozi odbijanja njezina zahtjeva su bili različiti, KB Sveti Duh po objavi priče M.Č. u javnosti oglašava se kako iz nalaza vidi da je stanje djeteta toliko teško da će uzrokovati teški invaliditet te vrlo nisku kvalitetu života, a da se osim toga očekuje da će umrijeti ili prije rođenja ili u ranoj neonatalnoj dobi, no kako oni prekid trudnoće ne mogu obaviti zbog ne imanja tehničkih uvjeta niti educiranih stručnjaka za takav zahtjev, KBC Sestre Milosrdnice navodi kako ne mogu u potpunosti utvrditi dijagnozu iz postojećih nalaza pa je zbog toga odbijaju, uz što treba napomenuti da M.Č. u KBC Sestre Milosrdnice nikada nije niti zaprimljena na pregled niti primljena na razgovor, KB Merkur zahtjev M.Č. odbija bez obrazloženja.²³

²¹ Ministarstvo je zatražilo očitovanje ustanova u kojima je M.Č. tražila prekid trudnoće, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/ministarstvo-je-zatrazilo-ocitovanje-ustanova-u-kojima-je-mirela-cavajda-trazila-prekid-trudnoce-15193706>, pristupljeno 18.12.2022.

²² Potresno pismo M.Č.: “Moj G., moj sine, mama, tata i braco vole te najviše na svijetu”, <https://www.nacional.hr/potresno-pismo-mirele-cavajde-moj-grga-moj-sine-mama-tata-i-braco-vole-te-najvise-na-svijetu/> pristupljeno 18.12.2022.

²³ Odbile je tri bolnice u Zagrebu: “Doktor me pitao bih li ubila dijete s tumorom koje ima dvije godine”, <https://www.nacional.hr/odbile-je-tri-bolnice-u-zagrebu-doktor-me-pitao-bih-li-ubila-dijete-s-tumorom-koje-ima-dvije-godine/> pristupljeno 18.12.2022.

Medicinska dokumentacija o slučaju M.Č., poslije njezina pregleda u KB Merkur prosljeđena je drugostupanjskoj komisiji na KBC Rebro. Važno je napomenuti da M.Č. navedenu dokumentaciju nije dobila na uvid, a da su se liječnici koji su ju pregledali i s njom razgovarali o tome u KB Merkur postavili na osobito pogrdan i neprofesionalan način.²⁴ M.Č. također se obraća KB Ljubljana. Drugostupanjska komisija slovenske bolnice donosi pozitivnu odluku u svezi zahtjeva. Ipak, M.Č. se odlučuje čekati odluku drugostupanjske komisije u Hrvatskoj. Kroz to razdoblje, nalazi koje M.Č. dobiva sve su lošiji te je vrlo jasno da se zdravlje ploda sve više i više pogoršava.²⁵ M.Č. prema uputi prijatelja odlazi na pregled kod specijalista fetalne medicine, liječnice koja je ujedno i jedina takva u Hrvatskoj. Nakon iscrpnog pregleda od dva i pol sata te nakon konzultiranja same liječnice sa stručnjacima u Londonu, donesena je dijagnoza kojom se potvrđuje da se plodu ne može pomoći te da on ili umire prije poroda ili odmah po rođenju.²⁶

Drugostupanjska komisija KBC Rebro u konačnici donosi pozitivno mišljenje o prekidu trudnoće. Po dobivanju odluke drugostupanjske komisije i upute koju na cijeli slučaj daje ministar Vili Beroš, M.Č. odlazi u KBC Zagreb – Kliniku za ženske bolesti i porode Petrova gdje njezin zahtjev usprkos navedenim odlukama i uputama ponovno biva odbijen uz objašnjenje da KBC Zagreb nije u mogućnosti pružiti takvu zdravstvenu skrb.²⁷ Ipak, prekid trudnoće se ne izvršava zbog priziva savjesti koji ulažu liječnici u Hrvatskim bolnicama kojima se M.Č. obratila za pomoć. Osim toga, važno je napomenuti da M.Č. nije pružena psihološka pomoć tokom boravka u KB Sveti Duh i to kako KB Sveti Duh u iskazu navodi, zbog toga što nemaju zaposlenog psihologa.²⁸ U konačnici, M.Č. prekid trudnoće obavlja u Ljubljani. Troškove

²⁴ Odbile je tri bolnice u Zagrebu: “Doktor me pitao bih li ubila dijete s tumorom koje ima dvije godine”, loc. cit.

²⁵ Odvjetnica M.Č. o današnjem nalazu: “Rezultati su značajno teži nego prijašnji”, <https://www.nacional.hr/odvjetnica-mirele-cavajde-o-danasnjem-nalazu-rezultati-su-znacajno-tezi-nego-prijasnji/> pristupljeno 18.12.2022.

²⁶ Potresno pismo M.Č.: “Moj G., moj sine, mama, tata i braco vole te najviše na svijetu”, loc. cit.

²⁷ Č. odbili u Petrovoj, ide na pobačaj u Sloveniju, <https://www.nacional.hr/cavajdu-odbili-u-petrovoj-ide-na-pobacaj-u-sloveniju/> pristupljeno 18.12.2022.

²⁸ Iz Svetog Duha objasnili zašto M.Č. nije pružena psihološka pomoć, <https://www.nacional.hr/iz-svetog-duha-objasnili-zasto-mireli-cavajdi-nije-pruzena-psiholoska-pomoc/> pristupljeno 18.12.2022.

postupka snosi M.Č. budući da prema procjeni Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje, postupak se može provesti u hrvatskoj, no pacijentica ga sama odabire provesti u inozemstvu.²⁹

Slučaj M.Č. medijski je bio vrlo eksponiran, a iako je M.Č. svojevremeno istupila u javnost, takav razvoj događaja vrlo je stresan te težak kako za samu M.Č. tako i za njezina muža i sina. U tom razdoblju M.Č. trpi brojne napade od strane medija i javnosti. Slučaj M.Č. rezultirao je organizacijom i provedbom više prosvjeda kojima se traži pravo odlučivanja odnosno uvođenje i provođenje prokreativnih prava u hrvatskom zakonodavstvu.³⁰ Osim toga, provedene su inspekcije u bolnicama u kojima je zahtjev M.Č. odbijen kako bi se utvrdile eventualne nepravilnosti i kršenje zakona.³¹ Također, Hrvatska je prijavljena Ujedinjenim narodima zbog uskraćivanja prava na prekid trudnoće M.Č.,³² a u lipnju 2022. službeno je pokrenut i prekršajni postupak protiv KB Sveti Duh i to zbog kršenja prava M.Č.³³

Podatci o slučaju prikupljeni su iz različitih medijskih izvora kao i objava same M.Č., analizirani te kronološki posloženi u prikaz koji je naveden.

²⁹ Šokantni obrat u slučaju M.Č.: HZZO ipak neće platiti zahvat u Sloveniji?, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/sokantni-obrat-u-slucaju-mirele-cavajde-hzzo-ipak-neece-platiti-zahvat-u-sloveniji-15198669> pristupljeno 18.12.2022.

³⁰ FOTO/VIDEO Prosvjedi podrške M.Č. širom Hrvatske: Ne možemo stajati i šutjeti dok netko upravlja našim tijelima, <https://www.novolist.hr/novosti/hrvatska/prosvjed-mirela-cavajda-podrska/> pristupljeno 18.12.2022.

³¹ Ravnateljica Sv. Duha: U slučaju Č. propusti, slijede sankcije, <https://www.nacional.hr/ravnateljica-sv-duha-u-slucaju-cavajde-propusti-slijede-sankcije/> pristupljeno 18.12.2022.

Beroš poslao inspekciju zbog M.Č., <https://n1info.hr/vijesti/beros-od-svih-zdravstvenih-ustanova-zatrazio-hitno-rjesavanje-slucaja-cavajda/> pristupljeno 18.12.2022.

³² Zbog uskraćivanja prava na abortus Č., inicijativa 'Dosta!' prijavila Hrvatsku Ujedinjenim narodima, <https://www.nacional.hr/zbog-uskracivanja-prava-na-abortus-cavajdi-inicijativa-dosta-prijavila-hrvatsku-ujedinjenim-narodima/> pristupljeno 18.12.2022.

Mrzić Jagatić: UN će od hrvatske Vlade uskoro tražiti očitovanje o slučaju Č., morat će odgovoriti na upite, <https://www.nacional.hr/mrzic-jagatic-un-ce-od-hrvatske-vlade-uskoro-traziti-ocitovanje-o-slucaju-cavajda-morat-ce-odgovoriti-na-upite/> pristupljeno 18.12.2022.

³³ Ministarstvo: Prekršena su prava M.Č., pokrenut postupak protiv KB Sveti Duh i ravnateljice, <https://www.vecernji.hr/vijesti/ministarstvo-prekršena-su-prava-mirele-cavajde-pokrenut-postupak-protiv-kb-sveti-duh-i-ravnateljice-1591433> pristupljeno 18.12.2022.

3.2. Povreda prava u slučaju M.Č.

Najočitija povreda prava u slučaju M.Č. je povreda njezinih prava na informiranost budući da joj nadležni liječnici nisu dali točne i potpune informacije u svezi njezina slučaja i to one informacije koje se tiču mogućnosti izvršavanja pobačaja nakon 10. tjedna trudnoće uz odobrenje komisije i pod iznimnim uvjetima. Prava na informiranost su definirana Zakonom o zaštiti prava pacijenta³⁴ i to člankom 8., citirani tekst članka glasi:

„Pacijent ima pravo na potpunu obaviještenost o:

- svome zdravstvenom stanju, uključujući medicinsku procjenu rezultata i ishoda određenoga dijagnostičkog ili terapijskog postupka,
- preporučenim pregledima i zahvatima te planiranim datumima za njihovo obavljanje,
- mogućim prednostima i rizicima obavljanja ili neobavljanja preporučenih pregleda i zahvata,
- svome pravu na odlučivanje o preporučenim pregledima ili zahvatima,
- mogućim zamjenama za preporučene postupke,
- tijeku postupaka prilikom pružanja zdravstvene zaštite,
- daljnjem tijeku pružanja zdravstvene zaštite,
- preporučenom načinu života,
- pravima iz zdravstvenoga osiguranja i postupcima za ostvarivanje tih prava.“

Potom, po saznanju svojih prava koje M.Č. u navedenom slučaju ima, a do kojih je došla samostalno, liječnici su ju odgovarali od pobačaja što dovodi do povrede ljudskih prava koji su zajamčeni Konvencijom o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda³⁵. Iako su njezina prava prekršena na temelju niza odredbi propisanih Konvencijom, najznačajnije povrede definirane su

³⁴ Zakon o zaštiti prava pacijenta (Narodne novine, br. 196/04, 37/08)

³⁵ Konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda (Međunarodni ugovori, br. 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17).

- Protokolima broj 1, 4, 6, i 7 i to člankom 10. stavkom 1. koji glasi: „Svatko ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo obuhvaća slobodu mišljenja i slobodu primanja i širenja informacije bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice.“,
- Protokolom broj 12, koji člankom 1. stavkom 1. govori da „Uživanje svih prava uređenih zakonom osigurati će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje...“.

U slučaju M. Č. povrijeđena su i njezina prava osobnosti. Iako je M.Č. samostalno i svojevolumeno iznijela svoj slučaj u javnost, to ne daje niti liječnicima niti drugim javnim i privatnim osobama da bez njezina znanja i pristanka u javnosti iznose njezine osobne podatke niti njezin slučaj koriste za ostvarivanje političkih ili osobnih ciljeva.³⁶ Naime, ministar Vili Beroš u nekoliko navrata i javnih istupa, a posebno izjavom za medije dana 6. svibnja 2022. godine, iznosi privatne podatke poput nalaza, medicinskih podataka i slično, a bez odobrenja M.Č.. Istom izjavom, ministar također sugerira osuđujući stav prema odluci M.Č. i to u sljedećem transkriptu izjave: novinar: „Kako to da liječnici uvijek prvo spominju Sloveniju?“, ministar Vili Beroš: „Užas. Nije mi apsolutno jasno kako je to moguće. Ako ovo dijete ima šanse za život, ja vas pitam što bi bilo da je to dijete otišlo u Sloveniju?“. Osim toga, ministar implicira kako ne može sumnjati u neadekvatno ponašanje budući da se ne radi o neprimjerenj, neempatičnoj i nestručnoj komunikaciji od jedne ustanove, već od četiri različite ustanove.³⁷

Postojalo je još nekoliko videa objavljenih na stranicama udruge „U ime obitelji“, koji su iznosili stavove i mišljenja, a osim toga i osudu prema odluci M.Č. da učini pobačaj, a ne prijevremeni porod. Ipak, video sadržaj je u međuvremenu obrisan te više nije dostupan za pogledati i poslušati. Primjerice, iskaz profesorice Dubravke Hrabar u smislu komentara na raniji iskaz Ane Horvat Vuković u kojemu Vuković implicira na propuste zdravstvenog sustava te

³⁶ M.Č. može tužiti državu zbog uskraćivanja zdravstvene usluge i ne pružanja adekvatne pomoći, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/pravnici-jednoglasni-trudnica-cavajda-moze-tuziti-drzavu-uvjereni-i-u-pozitivan-ishod-20220516> pristupljeno 18.12.2022

³⁷ Intervju: Vili Beroš, [Dnevnik.hr](https://dnevnik.hr), 6.5.2022., <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/ocekuje-se-izjava-ministra-berosa-o-slucaju-cavajda---722921.html>

iznosi mogućnost da M.Č. može podići tužbu protiv bolnica i države.³⁸ Postoji nekoliko članaka kojima se iznose negativna mišljenja prema M.Č., a osim toga se i podržava stav liječnika te se odobrava njihovo potpuno pravo na priziv savjesti.³⁹

3.3. Eventualna kaznena djela i prekršaji počinjeni u slučaju M.Č.

U slučaju M.Č. možemo razmotriti jeli došlo do počinjenja različitih kaznenih djela odnosno prekršaja koji su definirani nizom zakonskih akata. Eventualno počinjena kaznena djela koja dolaze u obzir su:

- Povreda prava iz socijalnog osiguranja - Kazneni zakon, čl. 134. – citirani tekst glasi: „Tko drugome uskrati ili ograniči pravo iz mirovinskog ili zdravstvenog osiguranja ili osiguranja od nezaposlenosti utvrđenog zakonom ili uskrati uplatu doprinosa za zapošljavanje osoba s invaliditetom, ako time nisu ispunjena obilježja nekog drugog kaznenog djela kazniti će se kaznom zatvora do jedne godine.“,
- Nesavjesno liječenje - Kazneni zakon, članak 181. - citirani tekst glasi: „Doktor medicine, doktor dentalne medicine ili drugi zdravstveni radnik koji obavljajući zdravstvenu djelatnost primijeni očito nepodobno sredstvo ili način liječenja ili na drugi način očito ne postupa po pravilima zdravstvene struke ili očito nesavjesno postupa pa time prouzroči pogoršanje bolesti ili narušenje zdravlja druge osobe, kaznit će se kaznom zatvora do jedne godine.“.

Kazneno djelo povrede prava iz socijalnog osiguranja, počinjeno na štetu M.Č. možemo definirati kao djelo počinjeno od strane više liječnika i liječničkih timova koji su odbili izvršiti pobačaj nakon što je on odobren od strane drugostupanjske komisije. Takav postupak nije

³⁸ Dijete ne postoji dok se ne rodi?! Evo kako izjavu svoje kolegice komentira prof. Dubravka Hrabar, <https://uimeobitelji.net/dijete-ne-postoji-dok-se-ne-rod-i-evo-kako-izjavu-svoje-kolegice-komentira-prof-dubravka-hrabar/> pristupljeno 18.12.2022.

³⁹ U totalnoj ofanzivi na priziv savjesti stručnjaci stali u obranu ovog instituta: ‘Nitko nas nema pravo prozivati i osuđivati’, <https://uimeobitelji.net/u-totalnoj-ofanzivi-na-priziv-savjesti-strucnjaci-stali-u-obranu-ovog-instituta-nitko-nas-nema-pravo-prozivati-i-osudivati/> pristupljeno 18.12.2022.

opravdan pa niti pod objašnjenjem da bolnica nema zaposlene koji bi takav zahtjev mogli izvršiti. Pod pretpostavkom da bi svaka bolnica trebala imati adekvatan broj zaposlenih liječnika, teško je za vjerovati da ama baš niti jedan liječnik nema znanja niti vještine za izvođenje zahvata. Također, činjenica da je M.Č. ponuđeno da se izvrši postupak prijevremeno induciranog poroda, što je onda odbila, ne smanjuje težinu počinjenog kaznenog djela. Postupak induciranog pobačaja provodi se od strane liječnika za ginekologiju i opstetriciju ili drugih za to educiranih liječnika. Bolnice koje imaju odjele za ginekologiju i porodništvo, a posebice one koje su specijalizirane upravo za tu svrhu, zasigurno imaju zaposlene navedene stručnjake. Dakle logički zaključak je, da liječnika koji bi takav zahvat mogli provesti, odnosno imali odgovarajuća znanja i vještine, nema ne zbog činjenice da nisu zaposleni, već zbog činjenice da zaposleni liječnici ulažu priziv savjesti. Na taj način, M.Č. se uskraćuju njezina prava iz socijalnog osiguranja. Drugo je pitanje ako liječnici ne raspolažu stručnim znanjem koje se primjenjuje u postupanju prekida trudnoće koja je u poodmakloj fazi. U takvim slučajevima potrebno je uputiti pravodobno pacijenta, na trošak HZZO-a onim ustanovama koje takav postupak obavljaju. Dugoročno svakako potrebno je i educirati liječnike i osposobiti ih da takve zahvate poduzimaju pogotovo ako je njihova zdravstvena ustanova za taj zahvat akreditirana.

Možemo razmotriti i je li kazneno djelo nesavjesnog liječenja također počinjeno na štetu M.Č.. Medicinski postupci koji se pri otkrivanju dijagnoze provode te činjenica da su M.Č. uskraćene informacije o njezinim pravima upućuju na počinjenje ovog kaznenog djela. Zakon o zaštiti prava pacijenta⁴⁰, članku 8. navodi: „Pacijent ima pravo na potpunu obaviještenost o:

- svome zdravstvenom stanju, uključujući medicinsku procjenu rezultata i ishoda određenoga dijagnostičkog ili terapijskog postupka,
- preporučenim pregledima i zahvatima te planiranim datumima za njihovo obavljanje,
- mogućim prednostima i rizicima obavljanja ili neobavljanja preporučenih pregleda i zahvata,
- svome pravu na odlučivanje o preporučenim pregledima ili zahvatima,

⁴⁰ Zakon o zaštiti prava pacijenta (Narodne novine, br. 196/04, 37/08)

- mogućim zamjenama za preporučene postupke,
- tijeku postupaka prilikom pružanja zdravstvene zaštite,
- daljnjem tijeku pružanja zdravstvene zaštite,
- preporučenom načinu života,
- pravima iz zdravstvenoga osiguranja i postupcima za ostvarivanje tih prava.

Pacijent ima pravo dobiti obavijesti na način koji mu je razumljiv s obzirom na dob, obrazovanje i mentalne sposobnosti.“ Budući da su liječnici s M.Č. komunicirali netransparentno te su joj uskratili informacije o njezinim pravima te mogućnostima liječenja, možemo reći da se radi o uskraćivanju njezina prava na informiranost. Osim toga, budući da je to dovelo do narušavanja psihičkog stanja M.Č., kako ona sama i navodi kao vrlo stresno i potresno te što je i vidljivo iz njezinih iskaza, ovdje možemo govoriti i o nesavjesnom liječenju.

Liječnici koji su vodili slučaj postupali su nesavjesno budući da su uskratili informacije, odbili pružiti medicinske usluge M.Č. te osim toga verbalno joj se suprotstavljali. Također, psihološka pomoć koja nije pružena M.Č. u stanju njezinog očito narušenog psihičkog zdravlja upućuje na nesavjesno liječenje budući da ukoliko liječnici nisu u mogućnosti pružiti određenu uslugu, kao što u KB Sveti Duh navode da nemaju zaposlenog psihologa, oni su dužni pacijenta uputiti drugom liječniku. Dakle, liječnici KB Sveti Duh M.Č. su trebali uputiti u drugu bolnicu u kojoj bi dobila odgovarajuću psihološku pomoć. Prema Kaznenom zakonu, članak 181. stavak 1. definira „Doktor medicine, doktor dentalne medicine ili drugi zdravstveni radnik koji obavljaajući zdravstvenu djelatnost primijeni očito nepodobno sredstvo ili način liječenja ili na drugi način očito ne postupi po pravilima zdravstvene struke ili očito nesavjesno postupa pa time prouzroči pogoršanje bolesti ili narušenje zdravlja druge osobe...“.

4. PRIZIV SAVJESTI

Općenito govoreći, priziv savjesti je mogućnost osobe koja obavlja neku dužnost na slobodu savjesti, odnosno pravo neke osobe da odbije postupati na određeni način, iako je to propisano, ili da odbije ispunjavanje neke obveze. To se uglavnom događa zbog moralnih i/ili vjerskih uvjerenja pojedinca. Priziv savjesti spada u skupinu moralnih prava. Priziv savjesti najčešće se pojavljuje u medicinskoj i vojnoj službi.⁴¹

4.1. Priziv savjesti u Hrvatskom zakonodavstvu

Prema Ustavu Republike Hrvatske, svakoj osobi jamči se pravo slobode savjesti i vjeroispovijedi (čl. 40.), no treba napomenuti da iako priziv savjesti proizlazi iz slobode savjesti, ne treba i ne može se s njome poistovjetiti. Člankom 47. Ustava, svakoj osobi dopušta se prigovor savjesti ukoliko ta osoba zbog svojih vjerskih i/ili moralnih uvjerenja nije u mogućnosti obavljati vojničke dužnosti u oružanim snagama. Ipak, te osobe moraju obavljati druge dužnosti koje su propisane zakonom.

Priziv savjesti u medicini, općenito govoreći, uglavnom se primjenjuje kada su u pitanju određene problematike koje se tiču: pobačaja, eutanazije, postupaka potpomognutog samoubojstva, medicinske oplodnje i sterilizacije.⁴² Jasno je dakle da se priziv savjesti najčešće tiče područja života i smrti, odnosno nastanka života i prekida života. Kada govorimo o medicinskoj djelatnosti u Republici Hrvatskoj, priziv savjesti nije definiran Ustavom već Zakonom o liječništvu, slijedi citirani tekst Zakona, članak 20. stavak 1.: „Radi svojih etičkih, vjerskih ili moralnih nazora, odnosno uvjerenja liječnik se ima pravo pozvati na priziv savjesti te odbiti provođenje dijagnostike, liječenja i rehabilitacije pacijenta, ako se to ne kosi s pravilima

⁴¹ Stojanović, Zorica, Razvoj i ograničenja prava na priziv savjesti, <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/50718>, pristupljeno 29.10.2022.

⁴² Ibid.

struke te ako time ne uzrokuje trajne posljedice za zdravlje ili ne ugrozi život pacijenta. O svojoj odluci mora pravodobno izvijestiti pacijenta te ga uputiti drugom liječniku iste struke.“

Osim prethodno navedenog Zakona, priziv savjesti zajamčen je i:

- Zakonom o sestrinstvu⁴³ i to člankom 3. stavkom 4. koji glasi: „Radi svojih etičkih, vjerskih ili moralnih nazora, odnosno uvjerenja medicinska sestra se ima pravo pozvati na priziv savjesti te odbiti provođenje zdravstvene/sestrinske njege ako se to ne kosi s pravilima struke te ako time ne uzrokuje trajne posljedice za zdravlje ili ne ugrozi život pacijenta. O svojoj odluci mora pravodobno izvijestiti pacijenta i odgovornu ili nadređenu osobu.“,
- Zakonom o dentalnoj medicini⁴⁴ i to člankom 26. stavkom 1. koji glasi: „Radi svojih etičkih, vjerskih ili moralnih nazora, odnosno uvjerenja doktor dentalne medicine se ima pravo pozvati na priziv savjesti te odbiti provođenje dijagnostike, liječenja i rehabilitacije pacijenta, ako se to ne kosi s pravilima struke te ako time ne uzrokuje trajne posljedice za zdravlje ili ne ugrozi život pacijenta. O svojoj odluci mora pravodobno izvijestiti pacijenta i odgovornu ili nadređenu osobu.“,
- Zakonom o medicinski potpomognutoj oplodnji⁴⁵ i to člankom 44. koji glasi: „Zdravstveni radnici i nezdravstveni radnici koji bi trebali provesti ili sudjelovati u provođenju postupaka medicinski pomognute oplodnje imaju pravo pozvati se na priziv savjesti zbog svojih etičkih, vjerskih ili moralnih nazora, odnosno uvjerenja te odbiti provođenje postupka medicinski pomognute oplodnje ili sudjelovanje u tom postupku.“.

⁴³ Zakon o sestrinstvu (Narodne novine, br. 121/03, 117/08, 57/11)

⁴⁴ Zakon o dentalnoj medicini (Narodne novine, br. 121/03, 120/09, 117/08, 46/21)

⁴⁵ Zakon o medicinski potpomognutoj oplodnji (Narodne novine, br. 86/12)

Pravo na priziv savjesti nije neograničeno pravo, kao što je to vidljivo i iz ranije navedenih članaka zakona, već je ograničeno i to uvjetom da priziv savjesti ne smije kao svoju posljedicu izazvati trajne posljedice po zdravlje ili život pacijenta.

4.2. Priziv savjesti na Europskoj razini

Postoji nekoliko zakonskih akata na razini Europske unije kojima se jamči pravo na slobodu savjesti. Opća deklaracija o ljudskim pravima⁴⁶ usvojena je i proglašena na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda 1948. godine, Rezolucijom 217 A (III). Najvažniji članci koje donosi Deklaracija su sljedeći:

- članak 1. – „Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i sviješću te trebaju jedna prema drugima postupati u duhu bratstva.“, kojim se jamče ista prava svakom čovjeku, iz čega slijedi da se naredne odredbe deklaracije odnose na svaku osobu.
- članak 2. – „Svakome pripadaju sva prava i slobode utvrđene u ovoj Deklaraciji bez razlike bilo koje vrste, kao što je rasa, boja kože, spol, jezik, vjeroispovijed, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, imovina, rođenje ili drugi status.
Nadalje, ne smije se praviti nikakva razlika na osnovi političkog, pravnog ili međunarodnog statusa zemlje ili područja kojemu neka osoba pripada, bilo da je to područje neovisno, pod starateljstvom, nesamoupravno, ili mu je na neki drugi način ograničen suverenitet.“, kojim se utvrđuje da diskriminacija na razini bilo kojeg aspekta čovjekova postojanja, kao što su spol, dob, rasa, vjeroispovijest i drugo, nije dopuštena.
- članak 18. – „Svatko ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi; to pravo uključuje slobodu promjene vjeroispovijedi ili uvjerenja i slobodu da pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoju

⁴⁶ Opća deklaracija o ljudskim pravima (Narodne novine, 12/09)

vjeroispovijed ili uvjerenje poučavanjem, bogoslužjem, praktičnim vršenjem i obredima.“, kojim se jamči pravo slobode mišljenja i savjesti, iz kojeg posljedično proizlazi pravo na priziv savjesti.

Odredbe Opće deklaracije o ljudskim pravima koja je donesena na razini Ujedinjenih naroda primjenjuju se na razini svih država članica, što trenutno broji 193 članice, među kojima su i zemlje članice Europske unije, čime se odredbe implementiraju i u europsko zakonodavstvo.

Nadalje, Europskom Konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, koja je donesena od strane Vijeća Europe, a implementira se u zakonodavstvu svih država potpisnica, odnosno članica Vijeća Europe, određuje se sljedeće:

– članak 4. – ZABRANA ROPSTVA I PRISILNOG RADA –

„1. Nitko se ne smije držati u ropstvu ili ropstvu sličnom odnosu.

2. Nitko se ne smije siliti na prisilan ili obvezatan rad.

3. U svrhu tumačenja ovoga članka pojam "prisilni ili obvezatni rad" ne obuhvaća:

a) svaki rad koji se u skladu s člankom 5. ove Konvencije zahtijeva od neke osobe na redovitom izdržavanju kazne ili za vrijeme uvjetnog otpusta na slobodu;

b) svaku vojnu službu ili, u zemljama gdje se dopušta odbijanje obnašanja vojne službe zbog prigovora savjesti, drugu službu određenu umjesto obvezatne vojne službe;

c) svaku službu koja se traži u slučaju nepogode ili nesreće koje ugrožavaju život i blagostanje zajednice;

d) svaki rad ili službu koji su dio uobičajenih građanskih obveza.“, kojim se jamči prava na priziv savjesti u vojnoj službi ukoliko je u zemljama to dopušteno, no pritom se obvezuje na obnašanje neke druge službe koja je određena umjesto obvezne vojne službe,

– članak 9. – SLOBODA MIŠLJENJA, SAVJESTI I VJEROISPOVIJEDI –

„1. Svatko ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi; to pravo uključuje slobodu da se promijeni vjeroispovijed ili uvjerenje i slobodu da se pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoju vjeroispovijed ili uvjerenje bogoslužjem, poučavanjem, praktičnim vršenjem i obredima.

2. Sloboda iskazivanja vjeroispovijedi ili uvjerenja podvrgnut će se samo takvim ograničenjima koja su propisana zakonom i koja su u demokratskom društvu nužna radi interesa javnog reda i mira, zaštite javnog reda, zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih.“, kojim se jamči pravo slobode mišljenja i savjesti svim građanima država potpisnica i država članica.

Europskom konvencijom o ljudskim pravima i temeljnim slobodama, kao što je vidljivo iz citiranih članaka, jamči se pravo na slobodu savjesti, no pravo na priziv savjesti jamči se samo u vojnoj službi i to ukoliko zemlje potpisnice tako odluče. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima⁴⁷, usvojen na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda 1966. godine rezolucijom broj 2200 A (XXI), a proglašen 1976. godine donosi iste odredbe u smislu onih koje se odnose na pravo slobode mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti, a koje su ranije navedene u citiranom tekstu Europske konvencije o ljudskim pravima i temeljnim slobodama.

Pravo na priziv savjesti u medicini priznato je Rezolucijom 1763 koja je donesena 2010. godine i usvojena od strane Parlamentarne skupštine Vijeća Europe.⁴⁸ Puni citirani tekst Rezolucije preveden na hrvatski jezik glasi⁴⁹:

„1. Niti jedna osoba, bolnica ili ustanova ne treba biti prisiljena, ni biti smatrana odgovornom, niti biti diskriminirana na bilo koji način zbog svojeg odbijanja da izvrši, omogući, potpomogne ili pošalje na abortus, izvršenje bilo kakve vrste pobačaja, ili eutanazije ili bilo kojeg čina koji bi prouzročio smrt ljudskog fetusa ili embrija, zbog bilo kojeg razloga.

⁴⁷ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, rezolucija br. 2200 A /XXI/

⁴⁸ The right to conscientious objection in lawful medical care, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17909>, pristupljeno 30.10.2022.

⁴⁹ Rezolucija Parlamentarne skupštine VE 1763 (2010) o pravu na priziv savjesti, <https://katolik.hr/rezolucija-parlamentarne-skupstine-ve-1763-2010-o-pravu-na-priziv-savjesti>, pristupljeno 30.10.2022.

2. Parlamentarna skupština naglašava potrebu da se potvrdi pravo na priziv savjesti kao i obvezu države da osigura da pacijentima bude moguće da pristupe zakonitoj i pravodobnoj zdravstvenoj skrbi. Skupština je zabrinuta da bi neregulirano korištenje priziva savjesti moglo neproporcionalno pogoditi žene, u prvom redu one sa nižim prihodima ili koje žive u ruralnim područjima.

3. U velikoj većini država članica Vijeća Europe, izvršavanje priziva savjesti je adekvatno regulirano. Postoji temeljit i jasan pravni okvir koji uređuje izvršavanje priziva savjesti od strane pružatelja zdravstvene zaštite, kojim se osigurava da interesi i prava pojedinaca što traže zakonite zdravstvene usluge budu poštovani, šticeeni i ispunjavani.

4. Imajući u vidu obvezu država članica da osiguraju pristup zakonitoj zdravstvenoj zaštiti i da zaštite pravo na zdravlje, kao i obvezu da se osigura poštivanje prava slobode mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti pružatelja zdravstvene zaštite, Skupština poziva članice Vijeća Europe da razviju temeljite i jasne propise koji definiraju i reguliraju priziv savjesti u pogledu zdravstvenih i medicinskih usluga, i kojima se:

4.1. jamči pravo na priziv savjesti u odnosu na sudjelovanje u medicinskom postupku o kojem je riječ;

4.2. osigurava da pacijenti budu pravodobno informirani o svakom prizivu savjesti i upućeni drugom pružatelju zdravstvene zaštite;

4.3. osigurava da pacijenti prime odgovarajuću skrb, osobito u hitnim slučajevima.“.

Rezolucija 1763 najvažniji je zakonski tekst koji se tiče priziva savjesti koji postoji na razini Europske unije. Tekst navodi da niti jedna osoba koja izvršava dužnosti medicinske djelatnosti, bila pravna ili fizička, neće biti niti diskriminirana niti podvrgnuta prisili ukoliko odbije izvršiti pobačaj ili eutanaziju ili neki drugi postupak koji bi za svoju posljedicu imao smrt ljudskog fetusa ili embrija. Samim time ne samo da se upućuje na pravo priziva savjesti u smislu pobačaja i eutanazije, već i djela feticida. Rezolucija također iznosi zabrinutost koja je prisutna među članovima Parlamentarne skupštine, a odnosi se kako prema potrebi da se pravo na priziv savjesti potvrdi u državama potpisnicama, tako i u slučajevima nereguliranog korištenja priziva

savjesti što bi posebno moglo pogoditi žene. To bi zapravo značilo da bi se zbog odredbi o ozakonjivanju priziva savjesti žene mogle naći u diskriminatornom položaju. Diskriminacija niti u bilo kojem smislu na razini Europske unije nije dozvoljena, pa i sama izražena zabrinutost ima čvrsto uporište kako u znanstvenom smislu, budući da su žene te koje se podvrgavaju medicinskom postupku induciranog pobačaja, tako i u zakonskom smislu. Upravo zbog toga, kako bi se spriječila diskriminacija žena, ali jednako tako i drugih osoba koje bi mogle biti žrtve takvih postupaka, u Rezoluciji je naglašeno da se zemlje članice Vijeća Europe pozivaju na razvijanje temeljnih i jasnih propisa koji se tiču kako priziva savjesti tako i drugih pojmova koji se uz priziv savjesti vežu. Takvi pojmovi primjerice su definicija eutanazije, pobačaja, poroda i slično. Također, navodi se da se jamči pravo na priziv savjesti, no da se isto tako zakonskim aktima mora osigurati pravodobno informiranje pacijenata te upućivanje istih drugom liječniku ili nekom drugom pružatelju zdravstvene skrbi koji bi takav postupak izvršio kako bi se osigurala odgovarajuća skrb pacijentima, a osobito u hitnim slučajevima.

Priziv savjesti, kako navodi Pučka pravobraniteljica, smatra se kao „pravno dopuštene radnje ograničenog opsega“. Priziv savjesti jamči se u skladu sa zakonima na nacionalnoj razini zemalja članica, ali ni u kojem slučaju ne bi trebao kao svoju posljedicu imati oštećenje zdravlja, sigurnosti i dobrobiti pacijenta. Priziv savjesti trebao bi se temeljiti na moralnim principima pojedinca, a ne na njegovim osobnim interesima.⁵⁰

4.3. Prigovori pravnom utemeljenju priziva savjesti

Priziv savjesti kao takav dolazi u sukob s drugim pravnim normama i pravima koja su propisana kako Ustavom kao temeljnim pravnim aktom Republike Hrvatske, tako i drugim Zakonima. Kao što je ranije navedeno, priziv savjesti proizlazi iz prava na slobodu savjesti i vjeroispovijedi koje je definirano Ustavom, člankom 40., ipak, priziv savjesti nije isto što i sloboda savjesti. Priziv savjesti proizlazi iz nekoliko pravnih normi koje su definirane Ustavom.

⁵⁰ Pučka pravobraniteljica, Priziv savjesti, <https://www.ombudsman.hr/hr/priziv-savjesti/>, pristupljeno: 30.10.2022.

Priziv savjesti međunarodno je pravno prepoznat, no njegova regulacija uglavnom je prepuštena pojedinim državama te značajno varira.⁵¹ Općenito govoreći, kada je u pitanju Ustav Republike Hrvatske, priziv savjesti uglavnom se sukobljava sa zaštitom prava drugih ljudi i njihovih sloboda. Svaki oblik nametanja religijskih stavova i uvjerenja kao i diskriminacija u bilo kojem smislu i nejednakost su zabranjeni što se navodi u Ustavu Republike Hrvatske u člancima 3., 17., 38., 40. i drugima.

Priziv savjesti sukobljava se dijelom i sa Zakonom o liječništvu i to s:

- člankom 3. stavkom 1. koji glasi: „Svrha liječničke djelatnosti jest zaštita zdravlja pojedinca, obitelji i cjelokupnog pučanstva.“,
- člankom 18. stavkom 1. koji glasi: „Liječnik je dužan provesti potrebne mjere prevencije, dijagnostike, liječenja, odnosno rehabilitacije svim osobama kojima je on izabrani liječnik ili koje su upućene od strane drugog liječnika radi pružanja zdravstvene zaštite.“,
- člankom 45. stavkom 2. koji glasi: „Kodeks medicinske etike i deontologije, polazeći od humanističkih načela i temeljnih vrijednosti društva, utvrđuje načela i pravila kojih se liječnici moraju pridržavati pri obavljanju svog zvanja.“,

Kodeks medicinske etike i deontologije⁵² jednim dijelom opravdava postojanje priziva savjesti i to u slučajevima u kojima se u medicinskim postupcima radi o povredi ljudskog života, a to je navedeno člankom 1. stavkom 1. „Liječniku je časna obveza svoje životno usmjerenje i struku posvetiti čovjekovom zdravlju.“ i stavkom 2. „U tom smislu on će poštovati ljudski život od njegova početka do smrti, promicati zdravlje, sprječavati i liječiti bolest te poštovati ljudsko tijelo i osobnost i nakon smrti.“ Također, pravo na priziv savjesti zajamčeno je i Kodeksom i to člankom 2. stavkom 15. S druge pak strane, Kodeks se nalazi u direktnom sukobu s pravom na priziv savjesti i to:

⁵¹ Vargić, Hrvoje, „Priziv savjesti u medicini: pravo liječnika ili uskrata skrbi?“, JAHR, 12/1 (23)/2021, str. 19.-44.

⁵² Kodeks medicinske etike i deontologije (Narodne novine, br. 55/08, 139/15)

- člankom 2. stavkom 1.: „Liječnik će poštovati prava pacijenta smatrajući zdravlje i dobrobit pacijenta svojom prvom i osnovnom brigom.“; i stavkom 2.: „Svoj će posao obavljati stručno i etički besprijekorno, ne iskorištavajući pacijenta ni emotivno, ni tjelesno ni materijalno.“,
- člankom 3. stavcima 1. – 3.: „Obveza je liječnika primjenjivati prihvaćene suvremene postupke antenatalne i postnatalne skrbi, sa svrhom da pomogne rađanje, rast i razvoj djeteta.

U planiranju obitelji, liječnik će promicati ponajprije odgojne i prirodne postupke, a zatim one postupke planiranja obitelji koje su u skladu s medicinskim spoznajama i moralnim stavovima žene i muškarca. Liječnikova je obveza upoznati ženu i muškarca s načinom djelovanja i štetnosti pojedinih kontracepcijskih sredstava, odnosno postupaka.

U okviru liječenja neplodnosti liječnik mora znati da primjena postupaka pomognute oplodnje, uključujući i izvantjelesnu oplodnju, pretpostavlja razumijevanje biti takvih postupaka u osoba koje im se podvrgavaju. Obveza je liječnika poznavati etičko vrednovanje pojedinih postupaka prema prihvaćenim suvremenim stavovima.“.

Zakon o kvaliteti zdravstvene zaštite⁵³ u članku 5. stavku 1. također navodi: „Načelo sigurnosti pacijenata ostvaruje se provedbom mjera kojima se svakom pacijentu osigurava pravo na kvalitetnu zdravstvenu zaštitu sukladno njegovu zdravstvenom stanju i općeprihvaćenim stručnim standardima te sprečavaju štetni neželjeni događaji čija bi posljedica mogla biti smrt ili oštećenje zdravlja pacijenta.“

Zakon o zaštiti prava pacijenta navodi u članku 2.: „Svakom pacijentu jamči se opće i jednako pravo na kvalitetnu i kontinuiranu zdravstvenu zaštitu primjerenu njegovom zdravstvenom stanju, sukladno općeprihvaćenim stručnim standardima i etičkim načelima, u najboljem interesu pacijenta uz poštivanje njegovih osobnih stavova.“ Prava pacijenta propisana ovim Zakonom, koji se protivi postojanju priziva savjesti, navode se u članku 6. koji glasi:

⁵³ Zakon o kvaliteti zdravstvene zaštite (Narodne novine, br. 118/18)

„Pravo na suodlučivanje pacijenta obuhvaća pravo pacijenta na obavještenost i pravo na prihvaćanje ili odbijanje pojedinoga dijagnostičkog, odnosno terapijskog postupka.“.

5. MEDICINSKO – PRAVNA DVOJBA SLUČAJA M.Č.

Problematika slučaja M.Č. je veoma opsežna. Naime dolazi do značajne razlike definicije pobačaja u medicinskom i u pravnom smislu. U pravnom smislu, pobačaj se smatra prekidom trudnoće, pritom misleći na inducirani pobačaj.

S druge strane, medicinska struka pobačajem smatra prekid trudnoće do 22. tjedna trudnoće, a u nekim slučajevima, ovisno o definiciji, i do 20. tjedna trudnoće. Svaki prekid trudnoće nakon navedenog razdoblja, smatra se porodom iz razloga što, teoretski, plod može preživjeti izvan maternice. Prekid trudnoće u tom kasnijem razdoblju izvodi se zbog ugrožavanja života majke, a praksa je da se nakon tako induciranog poroda vodi borba za život djeteta. Budući da iznimno malformirani plod ne bi mogao preživjeti izvan maternice, prekid trudnoće u takvom slučaju, do kojeg nije došlo prirodnim putem, u medicinskoj struci smatra se feticidom. Feticid općenito govoreći podrazumijeva usmrćivanje nerođenog fetusa. Važno je naglasiti da iako se ponekad poistovjećuju, feticid i pobačaj nisu isto. Feticid se u Hrvatskom zakonodavstvu uopće niti ne spominje, pa samim time nije niti zakonom reguliran. Dakle liječnik koji takav zahvat obavi, nakon 22. tjedna trudnoće, teoretski se može kazneno goniti zbog počinjenja kaznenog djela ubojstva ili pak težeg oblika tjelesne povrede zbog toga što izvodi zahvat induciranja poroda, a da se po porodu svijesno ne bori za život djeteta ili inducira porod koji rezultira smrću djeteta. U pravnom kontekstu, ubojstvom se smatra lišenje života druge osobe, odnosno postupanje s umišljajem koje rezultira smrću.⁵⁴ Također, liječnik koji nakon tako induciranog poroda nakon 22. tjedna trudnoće ne pruži najbolju moguću skrb rođenom djetetu ponovno čini kazneno djelo i to nesavjesnog liječenja.

Budući da je M.Č. zahtjev za izvršenjem prekida trudnoće podnijela krajem drugog tromjesečja trudnoće, dakle značajno nakon 22. tjedna trudnoće, postupak koji bi se izveo može se shvatiti dvojako. Sa strane medicinske struke radilo bi se o porodu, a samim time i feticidu. S druge strane, s pravnog aspekta moglo bi se govoriti o pobačaju odnosno prekidu trudnoće

⁵⁴ Ubojstvo, <https://proleksis.lzmk.hr/49534/> pristupljeno 18.12.2022.

izvršenog u iznimnim uvjetima. Ukoliko se zahvat promatra s aspekta medicine, pa se zaključi da se radi o fetcidu, liječnici koji takav zahvat izvode *de facto* čine kazneno djelo.

6. POSLJEDICE SLUČAJA M.Č.

Priziv savjesti samo je jedan od problema koji se pojavljuje u slučaju M.Č.. Kompleksnost slučaja je značajna te tako postoje indikacije o neprimjerenom korištenju i ulaganju priziva savjesti kao i postojanju drugih prekršaja i kaznenih djela počinjenih od strane liječnika. Prezentirane činjenice upućuju na značajne nedostatke u zakonodavstvu. Problematika pobačaja, odnosno prekida trudnoće, nije dovoljno niti adekvatno definirana zakonom, posebice kada se u obzir uzmu razlike struka. Postoji značajna potreba za donošenjem novog zakona kojim bi se takve nesuglasice razriješile te se na odgovarajući način definirale obveze liječnika i prava koja oni imaju, a koja se tiču prekida trudnoće, zaštite djece, trudnica i majki. Također potrebno je postaviti definicije određenih pojmova kako bi se spriječilo pogrešno tumačenje kako u zakonodavstvu tako i u medicini.

6.1. Stav pučke pravobraniteljice i pravobraniteljice za ravnopravnost spolova

Pučka pravobraniteljica, kao i pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, iznose da slučaj M.Č. ukazuje na značajne probleme vezane uz pružanje zdravstvenih usluga i općenito ostvarivanje reproduktivnih prava.⁵⁵ Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, Višnja Ljubičić, naglašava da u Republici Hrvatskoj prekid trudnoće je zakonit, te da je teško procjenjivati o razlozima zbog kojih su bolnice davale negativna mišljenja. Ipak, navodi kako treba uzeti u obzir prizive savjesti koji su zasigurno uloženi od strane barem nekih liječnika i ginekologa. Naglašava da ipak najveći problem leži u nedostatku informacija kao i definiranih protokola kada se radi o prekidu trudnoće u bilo kojim okolnostima. Pravobraniteljica Ljubičić

⁵⁵ Pučka pravobraniteljica, Postupanje bolnica prema trudnici – 4 koraka kao odgovor na sustavnost i doseg problema, <https://www.ombudsman.hr/hr/slucaj-postupanja-zagrebackih-bolnica-prema-trudnici-4-koraka-kao-odgovor-na-sustavnost-i-doseg-problema/>, pristupljeno 30.10.2022.

također naglašava važnost dostupnosti zdravstvenih usluga svima te potrebu za pronalaženjem rješenja slučaja od strane zdravstvenog sustava.⁵⁶

Pučka pravobraniteljica također skreće pozornost na činjenicu da je slučaj M.Č. vrlo jasno ukazao na cijeli niz problema koji se pojavljuju u cijelom zdravstvenom sustavu. Pučka pravobraniteljica ističe važnost provođenja zakona na snazi, pa tako i Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece. Područje koje se veže na prekid trudnoće je interdisciplinarno, a od iznimne je važnosti adekvatna primjena i izvedba medicinskih postupaka kao i ispravno tumačenje postojećih propisa. Pučka pravobraniteljica iznosi kako se „zakonske odredbe u Hrvatskoj ne provode, već žene na koje se odnose imaju značajne prepreke“. Kao što je i ranije navedeno, pučka pravobraniteljica ukazuje na različitosti u pristupu prekidu trudnoće između pravne i medicinske struke, naglašavajući pritom da zakonski ni na koji način nije ograničeno prekidanje trudnoće u iznimnim situacijama nakon 22. tjedna. Potrebno je dakle informirati pacijenticu o njezinim pravima, načinima i rokovima ostvarivanja prava te joj pružiti mogućnost izbora hoće li u takvoj, iznimnoj situaciji roditi dijete ili se odlučiti za prekid trudnoće. Pučka pravobraniteljica navodi da u obzir treba uzeti i zdravlje žene, budući da i ono može biti razlog odobravanja prekida trudnoće nakon 10. tjedna, prilikom čega se mentalno zdravlje smatra integralnim dijelom zdravlja i samim time ravnopravno drugim oblicima zdravlja. Pravo na priziv savjesti omogućen je putem više zakona koji su na snazi u Republici Hrvatskoj, a činjenica da se veliki postotak liječnika i drugih zdravstvenih radnika na njega poziva predstavlja značajan problem u smislu mogućnosti provođenja zahvata prekida trudnoće koji su zakoniti. Pučka pravobraniteljica potvrđuje da je M.Č. uskraćeno pravo na potpunu informiranost, a također naglašava problem neprimjerenog načina komunikacije prema pacijentici.⁵⁷

⁵⁶ Intervju: Višnja Ljubičić, Pravobraniteljica o slučaju Mirele Čavajde: Zdravstveni sustav mora iznaći rješenje, 5.5.2022., <https://vijesti.hrt.hr/hrvatska/pravobraniteljica-o-slucaju-mirele-cavajde-zdravstveni-sustav-mora-iznaci-rjesenje-7178419>, pristupljeno 30.10.2022.

⁵⁷ Pučka pravobraniteljica, Postupanje bolnica prema trudnici – 4 koraka kao odgovor na sustavnost i doseg problema, loc. cit.

Pučka pravobraniteljica navodi sljedeće kao korake koje je potrebno poduzeti na razini sustava:⁵⁸

1. Provoditi zakon na snazi, uključujući vezano za postupke odobravanja zahtjeva u iznimnim situacijama
2. Ažurno, potpuno i jasno informirati pacijentice o njihovim pravima
3. Unaprijediti komunikaciju liječnika s pacijenticama, uvažavajući njihova prava i dostojanstvo
4. Osigurati da zdravstvene ustanove pružaju zakonom dopuštene zahvate i kada se svi djelatnici pozivaju na priziv savjesti⁵⁸;

te ističe „poziv svim nadležnim institucijama da žurno pristupe iznalaženju rješenja koja će osigurati da žene ne budu uskraćene za zdravstvenu pomoć radi prekida trudnoće u skladu s pozitivnim propisima, koje je pri tome potrebno tumačiti uvažavajući u većoj mjeri zdravlje i odluku žena o kojima je riječ, postupati brže u hitnim situacijama, pri čemu je nužno da žene prethodno i na vrijeme dobiju sve potrebne i potpune informacije, da se s njima postupa s poštovanjem i uvažavanjem.“⁵⁹

6.2. Posljedice slučaja na pacijenticu

Posljedice na samu M.Č. nisu u potpunosti poznate, budući da se pacijentica u ljeto 2022. godine odmakla od javnosti. Očito je ipak da su posljedice po nju značajne, kako zbog medijske eksponiranosti, tako i zbog pretrpljene traume. Jasno je za zaključiti da se M.Č. zbog pretrpljene traume zasigurno našla s narušenim psihičkim zdravljem. Moguće je da takve posljedice i dalje postoje te da će postojati u budućnosti.

Također, neki pravnici su u vrijeme pojave slučaja u medijima navodili da bi M.Č., ukoliko zahvat prekida trudnoće obavi u Sloveniji, mogla u Hrvatskoj biti optužena za čedomorstvo. Čedomorstvo je ubojstvo djeteta, a Kazneni Zakon određuje kazne za počinjenje

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid.

takvog djela. Članak 110. Kaznenog Zakona glasi: „Tko ubije drugoga kazniti će se kaznom zatvora najmanje pet godina.“ Također, Članak 112. u stavku 2. Kaznenog Zakona navodi: „Majka koja usmrti svoje dijete pod utjecajem jakog duševnog opterećenja zbog trudnoće ili poroda, kazniti će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.“. Nejasno je bi li M.Č. mogla biti doista osuđena za ijedno od navedenih kaznenih djela upravo zbog nesuglasnosti zakona kada se radi o prekidu trudnoće. Zakonski gledano, tako nešto ne bi trebalo biti moguće. Ipak, zbog definicije pobačaja i poroda koji su ranije navedeni, a koji proizlaze iz medicinske struke, tako nešto teoretski je moguće.

6.3. Posljedice slučaja M.Č. u javnosti

Slučaj M.Č. imao je značajan utjecaj na javnost u Republici Hrvatskoj upravo zbog svoje medijske eksponiranosti. Najznačajnije je što je slučaj doveo do skretanja pozornosti na vrlo široku problematiku koja se pojavljuje u svim segmentima zdravstvenog sustava. Prosvjedi i istupi javnih i drugih osoba u javnosti na vrlo značajan način ukazali su na probleme vezane uz zakonsku regulaciju prekida trudnoće i priziva savjesti. Moglo bi se reći da su iz tog aspekta posljedice pozitivne te da se može očekivati reakcija i zdravstvenog i pravnog sustava na tu problematiku.

Treba ipak naglasiti da slučaj, odnosno situacija u kojoj se M.Č. našla, definitivno nije jedina te da se zasigurno pojavljuje mnogo češće. Brojni istupi žena u javnosti koji su se pojavili nakon izlaska slučaja M.Č. u javnost, ukazuju upravo na to. Također, govore o brojnim nedostacima sustava, kršenju prava žena i neprimjerenom odnosu prema ženama i kao pacijenticama i općenito. Sam slučaj M.Č. mogao bi imati i vrlo negativan utjecaj na druge žene u Republici Hrvatskoj koje bi se našle u sličnoj situaciji budući da bi mogle biti obeshrabrene, prestrašene i slično.

7. ZAKLJUČAK

Pobačaj je vrlo razgranato i kompleksno područje u medicini. Pobačaj općenito bi značio prekid trudnoće. Iako se pod tim pojmom uglavnom misli na inducirani, može biti i spontani. Podjela pobačaja je razgranata, pa osim prirode kojom je do njega došlo, možemo govoriti i o ranom i kasnom pobačaju, potpunom i nepotpunom pobačaju, septičnom pobačaju, terapijskom pobačaju i tako dalje. Pobačaj se prvenstveno tiče zdravlja žena, budući da su one te koje nose trudnoću. U zdravstvenom smislu, mnoge nuspojave se mogu vezati za pobačaj. Sepsa, krvarenja, bolovi u abdomenu i zdjelici, ali i psihički problemi samo su neki od posljedica pobačaja. Spontani pobačaj kao zasebna kategorija ima značajan učinak za zdravlje pacijentica. S druge strane, inducirani pobačaj može izazvati još veće komplikacije ukoliko je izvršen od strane osoblja koje nije stručno i educirano, u nehigijenskim, nesterilnim uvjetima, na krivi način i tako dalje.

Područje pobačaja, upravo zbog svoje prirode, mora biti dobro definirano zakonom. Zakonska regulativa treba omogućiti izvođenje pobačaja te definirati granice, u smislu tjedana trudnoće i općenitih uvjeta za izvođenje tog zahvata. U mnogim zemljama inducirani pobačaj je dozvoljen do kraja prvog tromjesečja, iako to varira od zemlje do zemlje, a nakon toga, pobačaj je moguć uz ispunjenje specifičnih i iznimnih uvjeta. U Hrvatskoj, taj rok iznosi 10 tjedana. Takvi iznimni uvjeti mogu podrazumijevati jako narušeno zdravlje ploda koji ne može biti rođen živ, opasnost po zdravlje majke ili neki drugi razlog. Odluku o dopuštanju takvog zahvata donosi prvostupanjska komisija, a ukoliko je potrebno i drugostupanjska, i to na zahtjev trudnice uz priloženu medicinsku i drugu dokumentaciju. Ukoliko komisija da pozitivno mišljenje, medicinska struka dužna je trudnici omogućiti izvršenje zahtjeva u nekoj od bolnica u državi i to na teret zdravstvenog osiguranja.

Priziv savjesti pojam je koji postoji dugi niz godina, a prvenstveno se pojavljuje u vojnoj službi i medicinskoj struci. Priziv savjesti odnosi se na odbijanje izvršavanja neke dužnosti zbog toga što se to protivi moralnim i/ili vjerskim stajalištima pojedinca. U Europskom zakonodavstvu

priziv savjesti proizlazi iz niza konvencija i rezolucija poput Opće deklaracije o ljudskim pravima i Europske Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Priznavanje priziva savjesti u medicini doneseno je tek 2010. godine Rezolucijom 1763. Rezolucija izražava potrebu za postojanjem priziva savjesti u zdravstvenoj službi kako bi liječnici i drugo osoblje mogli odbiti izvršavanje zahvata koji se protivi njihovim vjerskim i/ili moralnim pogledima. Takvi zahvati uglavnom su oni koji se tiču pobačaja, eutanazije, medicinski pomognute oplodnje, potpomognutog suicida i slično. Osim toga, Rezolucija 1763 skreće pozornost i na mogućnost diskriminacije i uskraćivanja zdravstvenih usluga ukoliko dođe do nekontroliranog i suviše čestog korištenja priziva savjesti te upućuje na potrebu za jasnim i strogim definiranjem tog područja u zakonu.

Ustav Republike Hrvatske jamči pravo slobode savjesti i vjeroispovijedi. Iz istog proizlazi i pravo priziva savjesti iako se oni ne mogu poistovjetiti. Kao i na razini Europskog zakonodavstva, i u Hrvatskoj postoji niz zakona kojima je dozvoljeno korištenje priziva savjesti. Dozvoljen je i zajamčen zakonima kao što su Zakon o liječništvu, Zakon o sestrinstvu, Zakon o dentalnoj medicini i Zakon o medicinski pomognutoj oplodnji.

Slučaj M.Č. pojavio se u Hrvatskoj javnosti u proljeće 2022. godine kada je trudnici M.Č. odbijeno izvođenje induciranog pobačaja u 26. tjednu trudnoće. Plod koji je M.Č. nosila imao je značajne deformacije te iznimno teško zdravstveno stanje u smislu velikog tumora na mozgu zbog čega je dijagnosticirano da život ploda po rođenju neće biti moguć. Pod takvim okolnostima, M.Č. se odlučila na pobačaj. Važno je naglasiti da liječnici koji su stanje prvotno i utvrdili, M.Č. nisu informirali o njezinim pravima niti načinima da ta prava ostvari već je M.Č. samostalno doznala informacije o istome. Nekoliko bolnica je odbilo M.Č. usprkos težini situacije, psihološku pomoć nije dobila, a povrh toga trpjela je vrlo neprimjereno i verbalno nasilno ponašanje od strane kako liječnika tako i opće javnosti. U konačnici, M.Č. je drugostupanjska komisija odobrila izvršavanje zahvata, no ona tu uslugu u Hrvatskoj nije mogla dobiti zbog nepostojanja stručnjaka koji bi tako nešto mogli učiniti. Zahvat je na koncu napravljen u Sloveniji i to o trošku M.Č. Prekršaji počinjeni na štetu M.Č. su brojni, a najznačajnija je ipak povreda prava na informiranost. Također počinjena su kaznena djela od

strane bolnica, liječnika i drugog osoblja i to kazneno djelo povrede prava iz socijalnog osiguranja i kazneno djelo nesavjesnog liječenja. Zbog samog načina na koji se o slučaju u javnosti govorilo, odnosno načina na koji su stručnjaci i ministri o M.Č. govorili i koristili njene podatke u javnosti, može se čak govoriti o povredi ljudskih prava i prava osobnosti.

Slučaj M.Č. kao posljedicu može imati obeshrabrivanje drugih žena koje mogu imati potrebu za istim zahvatom ili se nalaziti u sličnim situacijama. Slučaj M.Č. izazvao je vrlo glasnu reakciju široke javnosti u Republici Hrvatskoj, ali još važnije od toga ukazao na brojne probleme zdravstvenog sustava. Prvenstveno, problem leži u nedovoljno definiranom području samog pobačaja. Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece potječe iz 1978. godine, uz nezamjetne izmjene 2009. godine. Važno je naglasiti kako je takav zakon zastario, a nije niti potpuno jasan te ostavlja široku mogućnost za pojavu različitih interpelacija koje najčešće negativne posljedice imaju po žene. Osim toga, slučaj je ukazao na problem priziva savjesti i odnosa liječnika prema pacijenticama. Budući da toliko veliki broj liječnika koristi priziv savjesti, u Hrvatskoj gotovo da je nemoguće neke zdravstvene usluge i dobiti, a koje su zakonom dozvoljene. Takva situacija u kombinaciji s drugim problemima izravno se kosi s odredbama Zakona o kvaliteti zdravstvene zaštite i Zakona o zaštiti prava pacijenta, ali i drugim zakonima na razini države i Europske unije koji se tiču ljudskih prava.

U konačnici, slučaj M.Č. ukazuje na široku problematiku sustava koji bi trebao funkcionirati interdisciplinarno te pružiti adekvatnu uslugu pacijentima i osigurati ostvarivanje prava liječnika. Pobačaj u najširem smislu zbog svoje moralne, ali i medicinske prirode, područje je koje iziskuje aktivan angažman države u smislu postavljanja jasnih smjernica, protokola i zakona.

8. LITERATURA

8.1. PRAVNI PROPISI

Kazneni zakon (Narodne novine, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21)

Kodeks medicinske etike i deontologije (Narodne novine, br. 55/08, 139/15)

Konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda (Međunarodni ugovori, br. 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17).

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, rezolucija br. 2200 A /XXI/

Opća deklaracija o ljudskim pravima (Narodne novine, 12/09)

Rezolucija Parlamentarne skupštine VE 1763 (2010) o pravu na priziv savjesti, <https://katolik.hr/rezolucija-parlamentarne-skupstine-ve-1763-2010-o-pravu-na-priziv-savjesti>, pristupljeno 30.10.2022.

The right to conscientious objection in lawful medical care, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17909>, pristupljeno 30.10.2022.

Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine, br. 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14)

Zakono o dentalnoj medicini (Narodne novine, br. 121/03, 120/09, 117/08, 46/21)

Zakon o kvaliteti zdravstvene zaštite (Narodne novine, br. 118/18)

Zakon o liječništvu (Narodne novine, br. 121/03, 117/08)

Zakono o medicinski potpomognutoj oplodnji (Narodne novine, br. 86/12)

Zakono o sestrinstvu (Narodne novine, br. 121/03, 117/08, 57/11)

Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece (Narodne novine, br. 18/78, 88/09),

Zakon o zaštiti prava pacijenta (Narodne novine, br. 196/04, 37/08)

8.2. RADOVI I DOKUMENTI U ELEKTRONIČKOM OBLIKU:

Vargić, Hrvoje, „Priziv savjesti u medicini: pravo liječnika ili uskrata skrbi?“, JAHR, 12/1 (23)/2021, str. 19.-44.

8.3. INTERNETSKI ČLANCI

Beroš poslao inspekciju zbog M.Č., <https://n1info.hr/vijesti/beros-od-svih-zdravstvenih-ustanova-zatrazio-hitno-rjesavanje-slucaja-cavajda/> pristupljeno 18.12.2022.

Casey, Frances E., „Inducirani pobačaj“, <https://www.hemed.hr/Default.aspx?sid=11988>, pristupljeno 17.12.2022.

Č. odbili u Petrovoj, ide na pobačaj u Sloveniju, <https://www.nacional.hr/cavajdu-odbili-u-petrovoj-ide-na-pobacaj-u-sloveniju/> pristupljeno 18.12.2022.

Dijete ne postoji dok se ne rodi?! Evo kako izjavu svoje kolegice komentira prof. Dubravka Hrabar, <https://uimeobitelji.net/dijete-ne-postoji-dok-se-ne-rod-i-evo-kako-izjavu-svoje-kolegice-komentira-prof-dubravka-hrabar/> pristupljeno 18.12.2022.

FOTO/VIDEO Prosvjedi podrške M.Č. širom Hrvatske: Ne možemo stajati i šutjeti dok netko upravlja našim tijelima, <https://www.novolist.hr/novosti/hrvatska/prosvjed-mirela-cavajda-podrska/> pristupljeno 18.12.2022.

Inducirani pobačaj, <http://www.msd-prirucnici.placebo.hr/msd-prirucnik/ginekologija/planiranje-obitelji/inducirani-pobacaj>, pristupljeno 27.10.2022.

Intervju: Vili Beroš, [Dnevnik.hr](https://dnevnik.hr), 6.5.2022., <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/ocekuje-se-izjava-ministra-berosa-o-slucaju-cavajda---722921.html>

Intervju: Višnja Ljubičić, Pravobraniteljica o slučaju Mirele Čavajde: Zdravstveni sustav mora iznaći rješenje, 5.5.2022., <https://vijesti.hrt.hr/hrvatska/pravobraniteljica-o-slucaju-mirele-cavajde-zdravstveni-sustav-mora-iznaci-rjesenje-7178419>, pristupljeno 30.10.2022.

Iz Svetog Duha objasnili zašto M.Č. nije pružena psihološka pomoć, <https://www.nacional.hr/iz-svetog-duha-objasnili-zasto-mireli-cavajdi-nije-pruzena-psiholoska-pomoc/> pristupljeno 18.12.2022.

M.Č. može tužiti državu zbog uskraćivanja zdravstvene usluge i ne pružanja adekvatne pomoći, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/pravnici-jednoglasni-trudnica-cavajda-moze-tuziti-drzavu-uvjereni-i-u-pozitivan-ishod-20220516> pristupljeno 18.12.2022

Mifegyne 200 mg tablete, <https://mediately.co/hr/drugs/M6lelNpz11Hott300ahTj1JEwKy/mifegyne-200-mg-tablete>, pristupljeno 17.12.2022.

Ministarstvo je zatražilo očitovanje ustanova u kojima je M.Č. tražila prekid trudnoće, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/ministarstvo-je-zatrazilo-ocitovanje-ustanova-u-kojima-je-mirela-cavajda-trazila-prekid-trudnoce-15193706>, pristupljeno 18.12.2022.

Ministarstvo: Prekršena su prava M.Č., pokrenut postupak protiv KB Sveti Duh i ravnateljice, [https://www.vecernji.hr/vijesti/ministarstvo-prekršena-su-prava-mirele-cavajde-pokrenut-postupak-protiv-kb-sveti-duh-i-ravnateljice-1591433](https://www.vecernji.hr/vijesti/ministarstvo-prekrшена-su-prava-mirele-cavajde-pokrenut-postupak-protiv-kb-sveti-duh-i-ravnateljice-1591433) pristupljeno 18.12.2022.

Mrzić Jagatić: UN će od hrvatske Vlade uskoro tražiti očitovanje o slučaju Č., morat će odgovoriti na upite, <https://www.nacional.hr/mrzic-jagatic-un-ce-od-hrvatske-vlade-uskoro-traziti-ocitovanje-o-slucaju-cavajda-morat-ce-odgovoriti-na-upite/> pristupljeno 18.12.2022.

Odbile je tri bolnice u Zagrebu: “Doktor me pitao bih li ubila dijete s tumorom koje ima dvije godine”, <https://www.nacional.hr/odbile-je-tri-bolnice-u-zagrebu-doktor-me-pitao-bih-li-ubila-dijete-s-tumorom-koje-ima-dvije-godine/> pristupljeno 18.12.2022.

Odvjetnica M.Č. o današnjem nalazu: “Rezultati su značajno teži nego prijašnji”, <https://www.nacional.hr/odvjetnica-mirele-cavajde-o-danasnjem-nalazu-rezultati-su-znacajno-tezi-nego-prijasnji/> pristupljeno 18.12.2022.

Opetovani pobačaj, <http://www.msd-prirucnici.placebo.hr/msd-prirucnik/ginekologija/poremecaji-trudnoce/opetovani-pobacaj>, pristupljeno 28.10.2022.

Potresno pismo M.Č.: “Moj G., moj sine, mama, tata i braco vole te najviše na svijetu”, <https://www.nacional.hr/potresno-pismo-mirele-cavajde-moj-grga-moj-sine-mama-tata-i-braco-vole-te-najvise-na-svijetu/> pristupljeno 18.12.2022.

Pučka pravobraniteljica, Postupanje bolnica prema trudnici – 4 koraka kao odgovor na sustavnost i doseg problema, <https://www.ombudsman.hr/hr/slucuj-postupanja-zagrebackih-bolnica-prema-trudnici-4-koraka-kao-odgovor-na-sustavnost-i-doseg-problema/>, pristupljeno 30.10.2022.

Pučka pravobraniteljica, Priziv savjesti, <https://www.ombudsman.hr/hr/priziv-savjesti/>, pristupljeno 30.10.2022.

Ravnateljica Sv. Duha: U slučaju Č. propusti, slijede sankcije, <https://www.nacional.hr/ravnateljica-sv-duha-u-slucaju-cavajde-propusti-slijede-sankcije/> pristupljeno 18.12.2022.

Septični pobačaj, <http://www.msd-prirucnici.placebo.hr/msd-prirucnik/ginekologija/poremecaji-trudnoce/septicni-pobacaj>, pristupljeno 28.10.2022.

Spontani pobačaj, <http://www.msd-prirucnici.placebo.hr/msd-prirucnik/ginekologija/poremecaji-trudnoce/spontani-pobacaj>, pristupljeno 29.10.2022.

Stojanović, Zorica, Razvoj i ograničenja prava na priziv savjesti, <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/50718>, pristupljeno 29.10.2022.

Šokantni obrat u slučaju M.Č.: HZZO ipak neće platiti zahvat u Sloveniji?, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/sokantni-obrat-u-slucaju-mirele-cavajde-hzzo-ipak-nece-platiti-zahvat-u-sloveniji-15198669> pristupljeno 18.12.2022.

U totalnoj ofanzivi na priziv savjesti stručnjaci stali u obranu ovog instituta: ‘Nitko nas nema pravo prozivati i osuđivati’, <https://uimeobitelji.net/u-totalnoj-ofanzivi-na-priziv-savjesti-strucnjaci-stali-u-obranu-ovog-instituta-nitko-nas-nema-pravo-prozivati-i-osudivati/> pristupljeno 18.12.2022.

Zbog uskraćivanja prava na abortus Č., inicijativa ‘Dosta!’ prijavila Hrvatsku Ujedinjenim narodima, <https://www.nacional.hr/zbog-uskracivanja-prava-na-abortus-cavajdi-inicijativa-dosta-prijavila-hrvatsku-ujedinjenim-narodima/> pristupljeno 18.12.2022.

8.4. KNJIGE

Kuzman, M. et al, Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema, Zagreb, Medicinska naklada, 2012

8.5. ZBORNICI

Mezak Matijević, Mirela, „Prokreativna prava u hrvatskom ustavnom pravu“, u: Proceedings of 2nd International Conference "Vallis Aurea" Focus on: Regional Development, 2010, str. 883. – 887.